

Radnóti Sándor

A MESTER

SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY 95¹

Nyolc évvel ezelőtt ezeken a hasábokon kritikát írtam Szilágyi János György *Szirénzene* című kötetéről „A múlt se pihen” címen. Nem szerénytelenségből utalok vissza erre az írásra most, amikor kilencvenötödik születésnapja alkalmából felköszöntöm, hanem azért, mert tudományáról ott elmondtam, amit kívülállóként el tudtam mondani. Kierkegaard tanácsát követtem, aki azt írta, hogy ha valaki nem léphet be egy országba, azért ezt-azt megismerhet belőle, ha végigmegy a határain.

Ez találkozott Szilágyi intenciójával, akitől a klasszika-archeológia és a klasszika-filológia elmélyült tudósaként, ókori művészettörténészként, az etruszkológiának – a világban alighanem inkább, mint hazánkban – ismert és elismert elsőrendű szakértőjeként sohasem állt távol a határsértés. Azaz a tudományos öncélúság kritikája, annak a kérdésnek – a tudósoktól nem is föltétlenül elvárható – föltétele, hogy tudománya mit ad az „életnek”.

Kettős kritikát jelentett ez. Szilágyi mindig is rendkívüli szigorral ellenőrizte a tudományos teljesítmények megbízhatóságát, komolyságát, s kevés dolgot vetett meg jobban, mint az intézmény önmozgásának kreatív, új eredmények nélküli bemutatását, színpadra léptetését – a konferenciaturizmust, a publikációkényszeret, a szellemtelen népszerűsítést, az akármilyen látványos, de koncepciótlan kiállítást, általánosítva – ahogy mondja – „a »ról, -ről tudás« kultuszát”.

A *Holmi* pályafutásának kezdetén – emblémánkat, a baglyot is Szilágyi választotta nekünk a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből – fölkertem egy Freud antik műgyűjteményét bemutató vándorkiállítás pompás katalógusának recenziálására. Ő megírta azóta sokat hivatkozott *A kiállítás mint alibi* című cikkét, s ha a Szépművészetiben ritkák az alibikiállítások, akkor abban az ő több mint hat évtizedes jelenléte ott, s muzeológusi tapasztalatainak ez a klasszikus tömörségű összefoglalója is szerepet játszott.

A második kritika a szakma magába zárkózására irányult, amely Szilágyi számára modellje volt a kultúrák és nemzetek önmagába zárkózásának, amelyet mindig is opponált. Ezért vált legfontosabb témájává a kultúrák keveredése, a kulturális érintkezések által megváltozott kultúra, az akkulturáció. Ezért volt mindig tudatában annak, hogy az ókorral foglalkozva saját tradíciókkal foglalkozik. Ezért vette mindig számításba azt az esztétikai tapasztalatot, amellyel mi fogadjuk be az antik műalkotásokat, s zárkózott el a jelentől elválasztott történeti tudomány fogalmától. S ezért hadakozott a XX. századi magyar ókortudomány legjobbjaik hagyományát

¹ A szöveg lelőhelye: *Élet és Irodalom*, 57, no. 28, 2013. július 12.

követve (akiknek nagyszabású szöveggyűjteményét, a *Voces paginarum*ot is ő adta ki öt évvel ezelőtt) a nemzeti tudomány idoluma ellen – mintát és mértéket adva ezzel más tudományoknak is, például az irodalomtörténetnek vagy a judaisztikának. Veszedelmesnek ítélte azt a szerénységet vagy álszerénységet, amellyel egy periferikus ország kutatói csak ennek az országnak az anyagára szorítkoznak, Arannyal szólva magyaros irományaikkal hazájuk „földén” túl se járnak, s látta mögötte a frusztrációból eredő pöffeszkedő nacionalizmus lehetőségét is.

Az elzárkózás elutasítása, s ennek minden vonatkozásban való végiggondolása, mint egy nagy kutatói életmű fő motívuma, meglepő területekre is kiterjeszkedik. Szilágyi nem gondolja úgy – ami ma közfelfogás –, hogy a régészeti leleteknek azon állam tulajdonában kell maradniuk, amelynek területén megtalálták, hanem – szabályozott körülmények között – kerüljön oda, ahol megbecsülik, feldolgozzák és bemutatják. Példája egy fél évszázaddal ezelőtti kísérlet, amikor rövid időre megengedték, hogy egy jelentős etruszk ásatáson a leletek egy része szabad forgalomba kerülhessen. Az etruszk kultúra iránt érdeklődő múzeumokban a világ különböző helyein hamarosan restaurálták, kommentálták és prezentálták a leleteket, míg a műkincsekben bővelkedő Olaszország tulajdonában maradó részt máig nem publikálták és nem mutatták be. Szimbolikus értelemben pedig Szilágyi fölteszi a kérdést (*Az igazi kérdés* című 2009-es írásában), hogy „kinek a tulajdona a *Máté-passió* vagy a *Szentivánéji álom*”, s válasza, hogy mindenkié, akit megérint. Ugyanez a helyzet a tárgyi emlékekkel is.

Az említett régi cikkben – más példákkal és más összefüggésekben – mindezekről már szó esett. Szilágyi azonban azóta sem pihent, 2011-ben *A tenger fölött* címmel adta ki válogatott régi és új írásainak gyűjteményét az ókori görög és itáliai kultúrákról. Ebben tette közzé legújabb, elektrifikáló vázlatát a tricksterről, a csalóról, akinek az etruszk mitológiában phersu a neve, de aki valamilyen formában minden kultúrában megjelenik mint a rend fölborítója, a fordított világ megszemélyesítője, s akinek alakját ma is őrzik a cirkuszi bohóc, aki visszájára fordítja a nagyképű, halálos mutatványokat, s aki „az emberi létben a valóság minden rettenetével szemben biztosítja a nevetés által kiváltott egyensúlyt”.

Az új kötet egyik ciklusa a *Portrét* címet kapta. Gondolhattam volna előbb is rá, de ezeket a kiváló tudománytörténeti esszéket olvasva jutott csak eszembe, hogy a tudományos közösség eszményének és gyakorlatának milyen jelentős szerepe volt Szilágyi pályáján. Ifjúkorában Kerényi Károly Sziget-körének volt tagja – számára Kerényi Károly volt és maradt a Mester.

A valóság rettenete nem kedvezett e közösségek fennmaradásának, Kerényi emigrációba kényszerült, Szilágyi munkaszolgálatból orosz hadifogságba került. Hazatérése után nem sokkal barátai, pályatársai naivan vagy számító kényszerből a diktatúra szolgálatába szegődtek (lásd méltányos és igazságos szavait Devecseriről, Trencsényi-Waldapfelről), mások (Brellich Angelo, Meller Péter) előbb-utóbb külföldön keresték boldogulásukat. Szilágyi tudományos és politikai értelemben is elmagányosodott, s egy félreeső helyen, a Szépművészeti Múzeum antik osztályán húzódott meg. Lehet, hogy a véletlen kényszerítette arra, hogy klasszika-filológusi ambíciói helyett fő

területe a klasszika-archeológia lett, de ez mélyebb értelemben szerencse volt. Sikerre nem kacsintva, rangokra-címekre, anyagi javakra nem áhítóva megőrizhette intranzigenciáját, s a gyűjtemény, amelyet őrzött és gyarapított, egyszerre várt feldolgozásra és bemutatásra. Azaz érvényesíthette kettős tudományos normáját, az elmélyült kutatás összekapcsolását az aktualitással, azt a meggyőződését, hogy a múlt bűvárlatának akkor van jövője, ha a jelenben segít eligazodni.

Szívós munkája, amellyel világszínvonalúvá tette osztályát mint tudományos műhelyt s a soha porosodni nem hagyott, rendszeresen újrendezett antik kiállítást, lassan létrehozott egy széles értelemben vett tudományos közösséget Szilágyi János György körül, részben múzeumi emberekből, részben a társdiszciplínák művelőiből. Olyan nagy tudósok tartoznak ide, mint Gerszi Teréz, Komoróczy Géza, Török László, olyan kiváló kutatók, kurátorok, tanárok, mint Geskó Judit, Szentesi Edit, Nagy Árpád Miklós, Mészáros István, Eörsi Anna, Mikó Árpád. (Baráti köréhez tartozott többek között Szűcs Jenő, Lackó Miklós, Litván György, Somlyó György.)

Iskolát talán nem teremtett – mivel ma már nemigen vannak iskolák, hiába tartozik a magasabb tudományos előmenetel formális feltételei közé az „iskolateremtés”, s mivel Szilágyi büszkén hangoztatott meggyőződése, hogy „tudósnak lenni annyi, mint túlhaladottá válni”, s meglehet, azért is, mert roppant tudományos szigora és igényessége nem kisebb öniróniával párosult. De tudományfelfogása normát adott – ezért nevezhetik a fiatalabbak Mesternek. Sokan vagyunk – távoli tudományterületek művelői is –, akik Szilágyi János György elképzelt véleményével vetjük össze, amit a papírra róttunk.